

Lessons Learned

Bits of Freedom

Stichting Bits of Freedom, opgericht in 1999, is dé beweging die opkomt voor digitale burgerrechten in Nederland. In de strijd tegen het nieuwe coronavirus speelt technologie een grote rol. Het wordt ingezet om de verspreiding van het virus te beperken en we gebruiken technologie allemaal nog meer dan voorheen voor onderling contact. Maar wat betekent dat voor onze privacy en internetvrijheid? Wij houden in de gaten wat de impact van deze crisis is op de communicatievrijheid, privacy en burgerrechten van burgers. Dat doen we net als anders door onderzoek te doen, beleid te verbeteren, campagne te voeren, mensen te informeren en door tools uit te lichten waarmee burgers zichzelf kunnen beschermen.

Slimme digitale oplossingen

In crisistijd naar technologie grijpen is meestal niet zonder risico. Daarom spitsten we onze oren toen werd gemeld dat de minister op aanraden van het OMT naar 'slimme digitale oplossingen' zou kijken rondom testen-traceren-isoleren. Al snel bleek dat, hoewel er al druk naar oplossingen werd gezocht, een belangrijke stap werd overgeslagen: helder krijgen wat voor problemen die oplossingen zouden moeten oplossen. Twee soorten apps kwamen al snel ter sprake. De meestbesproken van de twee, de *exposure notification* app, moest halsoverkop uitgerold worden en dit proces –van marktconsultatie tot de appathon– sloeg op talloze manieren de plank mis. Het ministerie ging gelukkig toen terug naar de tekentafel. Onder grote druk moeten beslissingen worden gemaakt die vergaande consequenties hebben. Het kabinet moet in rap tempo afwegen welke maatregelen nut hebben, welke proportioneel zijn, en hoe je eventuele risico's kunt afvangen. Dat doet ze –hopelijk– op basis van gedegen advies en onderzoek. Wanneer ze expertise niet zelf in huis heeft, haalt ze die op. En natuurlijk luistert ze daarnaast ook naar ongevraagd advies. Dankzij grote betrokkenheid van heel veel experts hebben we de rampzalige appathon van april achter ons kunnen laten. Maar we zijn er nog niet. Terugkijkend kunnen we twee lessen trekken: technosociale maatregelen vragen om technosociale expertise, en het adresseren van welk probleem dan ook vraagt ten eerste om een heldere probleemomschrijving en succesindicatoren.

Technologie bestaat niet in een vacuüm

Elke oplossing, ook een technologische, komt terecht in dynamische structuren en systemen. De focus van Bits of Freedom, en die van onze beweging, schuift al snel richting de technologie: is het open-source, is het wel veilig, is data herleidbaar tot het individu? Maar minstens net zo belangrijk zijn de maatschappelijke "specificaties". Hoe zorg je er bijvoorbeeld voor dat de lasten en lusten evenredig onder burgers zijn verdeeld? Wanneer is de app een succes? En wanneer niet? Indicatoren voor dat soort vragen moeten vooraf worden vastgesteld en voortdurend worden gemonitord. Die maatschappelijke specificaties beginnen bij onderzoek en een goede probleemanalyse. En ze eindigen bij wettelijke waarborgen, heldere communicatie en doorlopende evaluatie.

Grote verantwoordelijkheid

Aandacht voor de maatschappelijke context is niet alleen belangrijk tijdens het ontwikkelen van technologie, maar is ook gedurende de uitrol, inzet en afschaffing van die technologie van belang. Er rust een grote verantwoordelijkheid op het ministerie om de CoronaMelder app op een verantwoorde manier te introduceren. Dat houdt wat ons betreft in dat er wettelijke waarborgen zijn die de tijdelijkheid, doelbinding en vrijwilligheid garanderen. Ook moet er een duidelijke politieke visie zijn op de rol en macht van Apple en Google. Wij zien op die vlakken nu nog de grootste risico's rond de CoronaMelder app. Daarnaast zal het ministerie dus doorlopend onderzoek moeten uitvoeren en publiceren om zowel de effectiviteit als de (sociaal-maatschappelijke én psychologische) impact van de app onder verschillende bevolkingsgroepen te monitoren.

Testen-traceren-isoleren

Nu een strategie gebouwd op signaleren-testen-traceren-isoleren een steeds belangrijkere rol zal moeten gaan innemen om dit virus te bestrijden, verwachten we dat de CoronaMelder app niet de enige technologische oplossing rond dit onderwerp zal blijven. Zo is voor het vroeg signaleren al ingezet op rioolwater data-analyse, zijn er diverse online symptoom-checkers, is er een wetswijziging in de maak om via telefoons mobiliteit te monitoren en vervullen sommige horecagelegenheden hun verplichting om persoonsgegevens te registreren via apps, ten behoeve van contactonderzoek. In andere landen signaleren we daarnaast ook al meer sinistere ontwikkelingen, zoals het controleren van (verplichte) thuisquarantaine via apps, en 'slimme' camera's op straat om afstand en maskergebruik te monitoren. Ook komen we daar al de zogeheten immuniteits- of gezondheidspaspoorten tegen: apps die de status van jouw serologische- of PCR-test weergeven en inzichtelijk maken voor een derde partij die op basis daarvan jou de toegang verleent dan wel weigert.

Ook Nederland zal een keuze moeten maken of deze maatregelen nut hebben en proportioneel zijn. De belangrijkste *lessons learned* die Bits of Freedom kan meegeven: begin met een heldere probleemomschrijving en stel en beantwoord daarna fundamentele vragen zo vroeg mogelijk. Dat zorgt niet alleen voor een constructievere dialoog, maar kan er ook toe leiden dat je veel risico's voor burger én beleidsmaker kunt mitigeren. Privacy gaat om meer dan alleen AVG-compliance en op een rechtvaardige en zorgvuldige manier technologie inzetten vraagt om een breder perspectief. Zéker als het gaat om publieke gezondheid. En betrek de juiste expertise. Net zoals er geen beleid in de zorg wordt ontwikkeld zonder zorgprofessionals te raadplegen, zouden technologische oplossingen niet ontwikkeld mogen worden zonder technenuten, sociologen, ethici, gedragswetenschappers en burgerrechtenorganisaties mee te nemen.

Transparantie stopt niet bij code en expertise niet bij het ministerie

De transparantie die recent rond de code van de CoronaMelder app is ontstaan is bewonderenswaardig. In tijden waarin de democratische controle en zorgvuldigheid onder druk staan, dient transparantie als een belangrijke vangrail. Neem voorbeeld aan de open manier waarop de code wordt ontwikkeld, en trek die transparantie door naar bijvoorbeeld werkdocumenten, concept-DPIA's en gespreksverslagen.

Tot slot willen we meegeven dat zowel Bits of Freedom, onze partners in de VeiligTegenCorona coalitie, de bredere tech-community als ook academici hebben laten zien graag mee te denken. Maak gebruik van deze expertise.